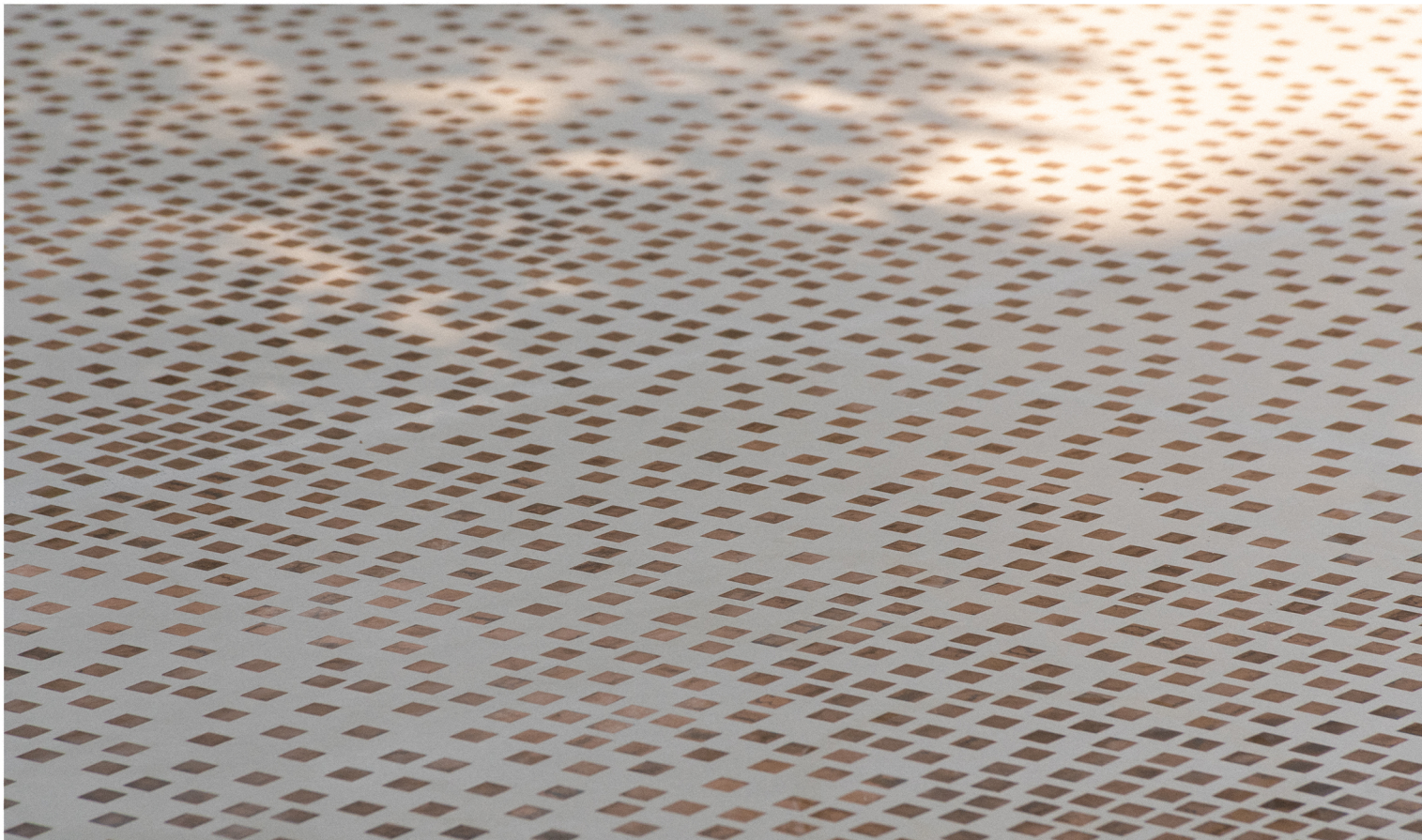

KOLLEKTÍV INTELLEKTUÁLIS EMLÉKEZÉS GETTÓ-EMLÉKMŰ, KLAUZÁL TÉR, BUDAPEST

Építészek / Architects: SZABÓ LEVENTE, BIRI BALÁZS, RÁTGÉBER LÁSZLÓ

Szöveg / Text: SZEGŐ GYÖRGY

Fotók / Photos: BIRI BALÁZS

A Budapest VII. kerületének központi terén álló gettó- emlékművet a Hetedik Műterem tervezte. Munkájuk az elmúlt évek kiemelkedő társadalmi jelentőségű köztéri művészeti projektje lett. A kiírásnak megfelelően „21. századi módon reflektál a jelenkor és a jövő nemzedéke számára Európa utolsó gettójának, a pesti gettónak tragikus eseményeire”. Ugyanakkor érzékenyen figyelembe veszi az áldozatok kultúrájában ősidőktől fennmaradt speciális kegyeleti szokásokat – az emberábrázolás tilalmától a szövegek tipográfiájáig.

Szabó Levente és Biri Balázs „Mindannyiunk emlékének foglalata” kezdetű pályázati bevezetőjéből idézek: „1945. január 18-án szabadították fel a pesti gettót, számolták fel annak határaként felállított deszkapalánkjait. Erzsébetváros Önkormányzata 2021-ben nyilvános ötletpályázatot bonyolított le egy, a Klauzál téren – a gettó egykori központi, tragikus eseményektől terhelt helyszínén – felállítandó emlékmű megvalósítására. A Hetedik Műterem I. díjas pályaművében – kilépve a tervpályázat helyszínre vonatkozó kereteiből – hálózatos javaslattal élt, amely egyszerre jelöli meg az egykori gettóhatár nyomvonalát, és állít központi emlék helyet a felhívás szerinti Klauzál téren.”

A felelősséggel való szembenézés kulcskérdés itt. Az emlékművek elkerülését a szociálpszichológia is régóta kutatja. Ez a pályaterv a gettó tragikus emlékű terének fókuszában, kikerülhetetlen helyet foglal el. Bár láthatatlan, de érzékelhető a szám-szimbólum. Hengerforma mártír-emlékmű 4m²-nyi helyen, több ezer bronz-szeggel. Az elvontnak tűnő négyzetméterek mögött a terv további számokat bont ki: a gettó 16 utcányi elkerített területén 1944 decemberére 40 000, januárra 70 000 üldözöttet zsúfoltak be az itt lakó 12 000 ember kiürített lakásaiba. Egy „főre” ennyi hely jutott. A tér pedig hamarosan sokuk temetője lett, és amikor már a temetésre se jutott ereje az éhező, félig megfagyott hozzátartozóknak, az egymásra rakott halottak hekatombáival telt meg. A felszabadulás után a halottakat a Dohány utcai zsinagóga mellé – 24 gettó-tömegsírba – és a Salgótarjáni úti temetőbe temették.

Ki kell mondani: ez a tragédia a „magyar törvényeknek”, azok végrehajtóinak és sokak cinkos hallgatásának következménye. A zsidóknak minősítettek

Megrendelő / Client:
Erzsébetváros
Önkormányzata

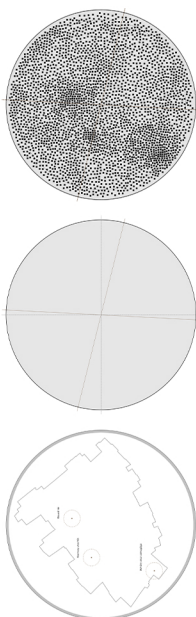
Generáltervező / General planning:
Hetedik Műterem Kft.

Tervezők / Architects:
Szabó Levente, Biri Balázs,
Breuer Anna, Surján Borka,
Szilágyi Szabolcs, Rátgéber
László

Grafika, tipográfia / Graphics,
typography:
Polgárdi Ákos

Betonelemek / Concrete works:
VPI Beton

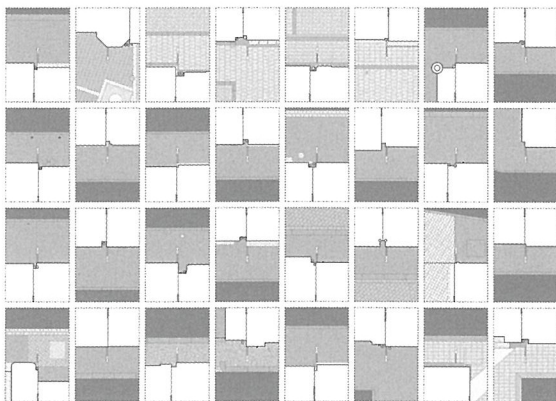
Helyszíni kivitelezés / Realisation:
Kőművészet Kft.

évtizedes, fokozódó megkülönböztetése – ez a 20. századi közelmúlt társadalmi valósága, soha nem feledhető székelye. Néhai Kemény Mária Erzsébetváros művészettörténész kutatójaként és aktivistaként még 2014-ben elérte, hogy az emlékmű ide kerüljön. Hosszú, hártó tétovázás és küzdelem után, a mostani kerek évfordulóra az utolsó percben állítottatott ez az emlékmű. Mert a holokauszt túlélői is lassan mind elmennek. Az utókor nem engedheti, hogy e tanúk felfoghatatlan szenvedéseiket jelhagyás nélkül magukkal vigyék. Ősi zsidó hagyomány szerint „akit elfelejtetek, az hal meg igazán”.

Az emlékmű-korong felső felületében szabálytalan elosztásban jelenik meg 3000 db, 18x18 mm-es, 4 mm vastag bronz lemez. Anyaga – és a határt is jelölő kisebb elemekkel azonos – speciális receptúrájú, fagyálló, színezett műkő. Az építészek a Móricz Zsigmond téri Gomba és a múlt évtized kiemelt háborús emlékműveinek – ELTE (2014), Kálvin tér / REFORM 500 (2017) – gondolkodásmódját folytatták, itt a zsidó temetkezés kulturális tradícióinak is megfelelően: nem figurális a forma, és a tradíció szerint a feliratok is mívészek. Az emlékhely avatásán a Goldmark kórus a 23. zsoltárt énekelte, amelyben ez áll: „Ha a halál árnyéka völgyében járok is, nem félek semmi bajtól, mert te velem vagy: vesszöd és botod megvizgasztal engem.” Szinte ezt „valósítják meg” az első jelek, amelyek már múlt év végén, a gettó-palánk helyén – összesen 32 darab 85 cm hosszú és 8 cm széles, a gettó határát jelölő – pont-vessző forma bronz rudakkal jelentek meg. Szövegük: „A pesti gettó határa / 1944. XII. 10-1945. I. 18.” A határ jelei a jelenlegi aszfalt,

illetve kiskockakő – az utcák még gettóba tartozó házainak sarkánál – síkjába süllyedtek: különböző méretű beton térkőbe és/vagy bazalt kockakő közé kerültek a járdák burkolatába. Így a teljes emlékmű a gettó körüljárásával mint emlékműnkével válik befogadhatóvá.

A 2. ütem nagy „kövét” most, a 80. évfordulón avatták fel. A korong palástjára magyar, héber és angol nyelvű felirat került. Az emlékmű tipográfiája – grafikus: Polgárdi Ákos – a vészkorszak-hirdetmények jellegzetes írásformáit idézi meg. A feliratok ezt a korabeli plakátok heterogén, szabad tipójával egyesítve jelenítik meg. A nyelvek írásváltozatai nem egyetlen betűtípust alkalmaznak, hanem egymáshoz stílusban nem kötődő, tárgyilagos hangú, de empátiát hordozó feliratok születtek. A háromnyelvű felirat tömöríti a fent leírtakat: „A pesti gettót 1944. december 10-től 1945. január 18-ig deszkapalánkokkal zárták körbe. A tizenhat utcán átfutó egykori határvonalon ma a járókelő 32 betonba öntött bronzcsíkot talál a járdákba építve. A gettóba kényszerült legalább 70 000 főre fejenként – a teljes körülzárt területre vetítve – mindössze 4 m² jutott, éppen akkora, mint ez a korong. Becslések szerint tízezer ember vált gyilkosságok vagy a gyilkos életkörülmények áldozatává. A gettó felszabadításakor közülük több mint háromezret temetetlen áldozatként találtak meg. Az egykori Klauzál tér átlós útjainak metszéspontjában elhelyezett emlékmű mindannyiuk emlékének foglalata.”

Collective Intellectual Commemoration Ghetto Memorial on Klauzál Square

The ghetto memorial in the centrally positioned square in District VII in Budapest was designed by Hetedik Múterem (Seventh Studio). It reflects in a 21st-century style on the tragic events of the last surviving ghetto in Europe, which was on the Pest side of the capital city, for the present and future generations, while at the same time it sensitively takes into account the special memorial customs that have survived in the culture of the victims since ancient times, ranging from the prohibition of depicting people to the typography of the texts. The designers' network proposal both marks the borders of the former ghetto and establishes a central memorial site on Klauzál Square. Although invisible, the number symbol is a perceptible one. It is a cylindrical martyrs' memorial on a 4m² site. Behind the seemingly abstract square metres, the plan reveals further numbers: in the enclosure of the ghetto including 16 streets, a total of 40,000 persecuted people were crammed into the evacuated apartments of the 12,000 city-dwellers who lived there by December 1944, and 70,000 by January. The square soon became the graveyard of many of them. The upper surface of the memorial disk is irregularly spaced with 3,000 bronze plates, measuring 18x18 mm, with 4 mm thickness. The disc is inscribed in Hungarian, Hebrew and English, in a typography reminiscent of the typical forms of writing used in the wartime announcements back in those days.